

Рецензия

за Доц. Д-р Евгения ПАНЧЕВА

Участник в конкурса за Професор по Английска литература (Средновековие и Ренесанс), направление 2.1, филология, обявен в ДВ, № 55 от 19.07.2011 г.

от Проф. Д-р Стоян АТАНАСОВ

I. Обща характеристика

Доц. Д-р Евгения Панчева, единствен участник в обявения конкурс за Професор по английска литература (Средновековие, Ренесанс), преподава тази дисциплина в катедрата по Англицистика и Американистика в СУ „Св. Кл. Охридски“ от 1987 г. насам (тоест от 24 години), от 10 години е Доцент по същата дисциплина, а от няколко години е и неин титуляр. Кандидатката не е представила пълен списък със своите публикации. Ограничила се е с научната си продукция след получаване на званието „Доцент“. Съжалявам за тази непълнота. Убеден съм, че званието „Професор“ следва да се присъжда като се има предвид цялостният научен и педагогически облик на кандидата независимо от приоритета, отдаван с основание на следхабилитационната продукция. След получаване на званието „Доцент“ д-р Евгения Панчева е публикувала в съавторство един мащабен научен труд, участвала е в авторския колектив на четири учебни помагала, подготвила е за печат един монографичен труд и е публикувала 8 научни студии и 3 предговора. Делото ѝ на специалист по английска литература и преводач се допълва от 15 преведени книги (от и на английски език) и от редакторството на четири научни труда и на 2 художествени произведения. Не е за пренебрегване и фактът, че Евгения Панчева е била научен ръководител на двама докторанти и на множество дипломни работи. Намирам, че в количествено отношение научната продукция и педагогическият опит на Доц. Д-р Панчева ѝ дават всички основания да аспирира за академичното звание „Професор“.

Научните трудове на Евгения Панчева спадат към две основни области: ренесансова литература и съвременни литературни теории. Разделянето им е донякъде условно: почти всички публикации на Панчева свидетелстват за нейната силна привързаност към теорията. В настоящата рецензия ще се спра първо на някои от трудовете по английска ренесансова литература, след което ще се опитам да дам оценка за теоретичните приноси на кандидатката.

II. Изследвания върху английската ренесансова литература

Като се изключи докторската дисертация на Панчева на тема „Шекспировата защита на изкуството: Ренесанс, Маниеризъм, Барок”, най-мощното изследване на кандидатката в тази област е монографията „Стазис и екстаз: граници на сонетния Аз”. Тя е написана на английски език и можем да я разглеждаме според доскорошните академически квалификации като втори хабилитационен труд. Посредством парадигмата стазис-екстаз авторката назовава две гранични състояния на Аза – статичност и динамичност или още вгълбеност в себе си и отдаденост на Другия. С помощта на тези полюсни точки Панчева се заема да изследва лирическият Аз в елизабетинския сонет, представен главно от Филип Сидни и Уилям Шекспир. Казано с терминологията на Панчева, стазисният и екстазният Аз задават също така параметрите на пространствената детерминираност на Аза. Конкретен отговор на тези въпроси авторът дава във втората част на изследването. Тя съдържа множество интересни наблюдения. От тях става видно, че избраният аналитичен ъгъл е продуктивен. Подобна гледна точка обаче не бива да хвърля сянка върху нещо, което ми се струва много по-важно за разбирането на сонетите от този период, а именно какъв е делът на Автобиографичния Аз в лирическият Аз като условна инстанция на изказа. Струва ми се, че това е главната ос, по която можем да проследим развитието на сонетния жанр. Панчева я е пренебрегнала, макар че другаде (в предговора към тома с Шекспировата лирика) тя показва добре как Шекспир обновява петраркизма включително и посредством индивидуализирането на лирическият Аз, носител на по-земни чувства.

Първата част на монографията предлага своеобразен интертекст, за нуждите на който Панчева е мобилизирала редица антологични творби от Античността, Средновековието и Ренесанса. Цитирани или парафразирани са обилно автори като Еразъм, Сенека, Данте, Петрарка, Овидий, Кастилионе и др. Панчева не търси евентуалното им влияние върху Сидни и Шекспир. Нейната конструкция не следва диахронен порядък, нито подсказва за някаква историческа последователност. Подходът на Панчева би могъл да се определи като анархично-феноменологичен, доколкото въпросните текстове се разглеждат без връзка помежду си, но всички разкриват някакъв аспект в прехода от статичен към екстатичен Аз. Тези процеси в Аза настъпват вследствие на неговата устременост към божественото, към любимото същество или към абсолюта в изкуството. Макар и изложена в насипно състояние, подобна феноменология на Аза би могла да бъде ключ към сонетите на Сидни и Шекспир. Но Панчева я представя сама за себе си, не я превръща в херменевтичен инструмент за тълкуване на своя поетичен корпус. Бие на очи и диспропорцията между авторското и цитираното слово в полза на второто. Не споделям също и

неоправданият понятиен анахронизъм, по силата на който Панчева използва днешни хитови автори от различни сфери на хуманитаристиката и лепва техни термини, изковани в съвсем чужд на изследваната проблематика контекст, към сонетите на коментирания поети. Не виждам с какво изпъстрянето на труда с думи и крилати фрази от Умберто Еко, Жак Лакан, Еманюел Левинас, Пол Рикьор, Юлия Кръстева и др. допринасят за по-задълбочено или по-съвременно осмисляне на изследваното явление. Смятам, че добрата употреба на модерността в тълкуването на литературната класика изисква друг подход: не да се пренасят механично и извън своя контекст съвременни понятия, прикачвани тук и там като баджове на своите производители, а да се съпоставят съвременни явления с техни аналози или антиподи от миналото. Само тогава ще обогатим истински това минало. А и ще подложим модерността на изпитанията на класическото наследство.

Трудът на Панчева поставя на една плоскост най-различни творби от последните две хилядолетия. Не отричам правото ѝ като изследовател да отдаде своето предпочитание на постмодерния пред историческия подход. Но когато виждаме как в резултат на подобен методологически избор един толкова богат труд предлага без определен порядък своя материал, когато в труда липсват увод, определена линия на изложението и заключение, това вече сериозно подбива научната стойност на изследването. То заприличва на компендиум. Убеден съм, че ако Панчева бе подредила своя материал, ако беше разширила собствените си разсъждения и стеснила цитатите, и личната ѝ заслуга би се открила по-ясно и ползата от изследването ѝ би била по-голяма за читателя.

Позволявам си тези критични мисли с надеждата, че изследовател с толкова мощен научен потенциал, какъвто Панчева безспорно притежава, ще потърси конструктивното в тях. Убеден съм, че си струва да интерпретираме Ренесанса с помощта на постиженията на модерността. Ала подобни опити поставят изследователя пред изискването да търси органична, а не механична, връзка между миналото и съвременността. Впрочем редица други студии на Панчева доказват възможностите ѝ в това отношение.

На първо място ще спомена предговора към сборника с Шекспирова лирика в превод на самата Панчева. Държа най-напред да изразя възхищението си от този превод. Смятам, че той е върхово постижение в българската преводна словесност и го поставям редом с делото на Валери Петров и на Александър Шурбанов. След като полага лириката на Шекспир в своя исторически и поетически контекст, Панчева представя аналитично отделните цикли, включени в сборника. В първия цикъл от 154 сонета доминират темите за андрогина, за огледалото, старостта, природата, приятелството, за тристранната връзка Приятел-Поет-Съперник и т.н. Намирам наблюденията на Панчева за убедителни. Те са подплатени

с препратки към по-старата или по-новата традиция и разкриват добре литературната дълбочина и многопластовост в сонетите на Шекспир. Специално внимание Панчева е отделила на фигурата на Поета. Доловила е новите черти на лирическия Аз, които все по-релефно рисуват индивидуалното в Поета. Панчева отбелязва: „ (...) самият Поет с всички свои недостатъци става една по-видима фигура” (с. 17). Авторката не пропуска да изтъкне и новите функции, които Шекспир отрежда на Поета в лирическия текст, когато той, освен пишец, се явява и „дистанциран слушател” („Плачът на влюбената”).

В отличния си коментар на цикъла „Венера и Адонис” Панчева се спира и на друг аспект на лирическия Аз – неговите драматични превъплъщения в традицията на героите на Овидиевите *Метаморфози*. Анализът на следващия цикъл – „Похищението на Лукреция” – пък е добър пример за това как съвременната ни чувствителност към теми като физическото насилие и връзката му със забраненото слово открива подобна проблематика и в миналото. Много уместно Панчева отбелязва, че след като е станала жертва на насилие, Лукреция търси изход от травмата в словото: „Дългата жалба на Лукреция (...) е и компенсация за отнетата реч на героинята в кулминационния момент, когато Тарквиний запушва устата ѝ: насилието в поемата е в голяма степен насилие над речта” (с. 23-24). По-накратко, но също много точно Панчева е посочила връзката между последния Шекспиров лиричен цикъл „Фениксът и гълъбът” и английската традиция на елегията. Изобщо цялата студия показва много сполучливо как един ерудиран литературовед от XXI век може да чете проникновено Шекспир.

Напълно споделям и разсъжденията на Панчева относно ролята и статута на преводача на подобни поетични творби. Като се освобождава от буквата на изходния текст, неговата работа се доближава до творчеството на поета. Но в случая е желателно читателят да има пред очи и оригинала. Тъкмо това позволява и двуезичното издание на Шекспировата лирика, дело на Евгения Панчева. С него тя се изявява като проникновен критик и изящен преводач на един от шедьоврите на световната лирика.

Висока оценка заслужава и статията „Шекспировият Спенсър: хипотекстът като машина”. Основна заслуга на изследването виждам в конкретното посочване на мотиви и теми от Спенсъровата *Кралица на феите*, чието присъствие Панчева открива с вещина и в Шекспировата драматургия. Не виждам обаче с какво терминологията, заимствана от съвременни модни теоретици – хипотекст, палимсест (Ж. Женет), ризома (Жил Делюз), машина (Умберто Еко) и др., – допринася по същество за изясняване на въпросното присъствие.

С интерес прочетох и статията за четенето Шекспир по Интернет. Разсъжденията и наблюденията на Панчева са валидни, струва ми се не

само за Шекспир. Те са и много полезни за всички нас, които интернет революцията сvari неподготвени.

С повишено внимание препрочетох и студията „Херметичната херменевтика и въпросът за другия”, представена като доклад на една конференция за Цветан Тодоров. Панчева предлага свой контекст на проблематиката за другия. Изградила го е с елементи от многовековната традиция на херметическата мисъл, езотериката и глосата. За изходно начало Панчева е взела Платоновия *Тимей*, после прави обзор на средновековните спекулативни теории за съответствията. Сетне идва ред на Кабалата, астрологията и на други псевдонаучни течения от епохата на Ренесанса. Панчева демонстрира впечатляваща ерудираност и умение да излага сбито най-същественото от основните представители на езотеричното мислене. Трудно ми е да преценя доколко този вид знание е допринесло реално за изкрystalизиране на проблема за другия. По-скоро се съмнявам в херменевтичните възможности на подобен вид спекулации, когато става дума за влизане в реални отношения с други хора, какъвто е случаят с европейците, стъпили в Новия свят. С положителност обаче мога да заявя, че подходът на Цветан Тодоров към проблема за другия в книгата му *Завладяването на Америка* няма нищо общо с представената от Панчева традиция. Основният ми упрек към авторката е, че не е казала това ясно и че не се е разграничила от подхода на Тодоров. Ако човек не познава *Завладяването на Америка* на Тодоров, от изследването на Панчева ще остане с напълно погрешната представа, че авторът проследява откриването на Новия свят и на другия в светлината на средновековната езотерика.

III. Изследвания по теория на литературата

В тази област най-мощното изследване на Панчева са 17-те студии, които представляват приноса ѝ в колективния труд *Теория на литературата: от Платон до постмодернизма*. Дело на трима автори, този труд заслужава специално внимание, но сега това би ни отклонило от целите на настоящата рецензия. Ще огранича своите наблюдения само върху няколко от студиите на Панчева, посветени на периоди и явления, по които се чувствам по-компетентен. Главата „Средновековие” проследява редица от най-големите средновековни мислители, писали на латински език и изказали съждения по отделни аспекти на литературата. Този обзор е направен на равнището на най-добрите образци от големите справочни издания по света. Но за мое голямо учудване Панчева говори само за латинскоезични християнски автори. Няма нито дума за литературата на простонародните езици, а тъкмо тя е истински новото в литературата от този период. Не се споменават нито жанрове, нито форми, нито творби и имена, нито литературни похвати, типични за тогавашното словесно

творчество, а и определили в голяма степен типологично също литературата от следващите периоди. Наистина, средновековните писатели, творили на простонароден език, не са склонни да теоретизират, но техните творби съдържат достатъчно елементи, свидетелстващи за литературно самосъзнание. В предговора си към този труд Валери Стефанов застъпва една идея, която звучи малко крайно, но не е лишена от основание: „Литературата е най-големият теоретик на литературата. Тя задължително провокира вече създадените теории, не ги оставя да застинат, да се утвърдят със силата на пределното доказателство” (с. 7). За съжаление статията „Средновековие” е чужда на тази истина.

Не е изненада, че статията „Ренесанс” съдържа много богата информация за това как италианските хуманисти и техните английски приемници осмислят статуса на поета, естеството на творчеството, акта на четене и интерпретиране, принципа за подражанието на природата и др. До тук студията на Панчева заслужава адмирация. Ала буди недоумение премълчаването на важни литературни процеси и творби, създадени във Франция (казани са само няколко думи за „Плеядата”), в Германия, Испания и т.н. От тази статия читателят няма да разбере, че по това време са творили Рабле, Монтен, Лопе де Вега, Сервантес... Тук проличава нещо, което дълбоко ме смущава: пълно откъсване на литературната теория от литературната практика, при което втората е пожертвана в името на първата. Подобна тенденция се долавя в повечето от изследванията на Панчева.

Студията „Структурализъм” е отлична. С вещина Панчева е очертала общия облик на тази школа, след което проследява възгледите на най-видните нейни основоположници: Фердинанд дьо Сосюр, Роман Якобсон, Клод Леви-Строс, Владимир Проп. С основание Панчева е посветила три подглави на приноса на Цветан Тодоров в структуралната поетика.

Зачетох с любопитство представянето на Ролан Барт. Имам се за „познавач” на този автор, но с приятна изненада открих редица нови аспекти от неговите възгледи за литературата. Беше ми също полезно да науча чрез Панчева как английската критика оценява идеите на Барт. Знам, че подобно представяне не може да бъде пълно. Все пак съжалявам, че в тази статия не се казва нищо за Бартовите „Митологии”, а именно те донасят на Барт известност и във Франция, и по света, доколкото книгата му се смята за основополагаща в семиологията на масовата култура.

* * *

Въз основа на гореизложените наблюдения и оценки, ще формулирам в три пункта най-важното за научното дело на Евгения Панчева.

1. Е. Панчева е изследовател на Средновековието и Ренесанса с подчертан вкус към теоретичните постановки и философските идеи за литературата. В това отношение нейната информираност, мащабността на нейните обзори и умението ѝ да излага сложни абстрактни тези я представят в най-благоприятна светлина на учен, обърнат към високото академично знание.

2. Изследванията на Евгения Панчева върху английската ренесансова литература са приносни. Те представляват нов етап в англицистиката в България, защото са пръв опит класиката да бъде осмислена с категории, заимствани от съвременните модернизми. Този опит не винаги се оказва продуктивен, но съм дълбоко убеден, че усилията на Панчева са в правилната посока.

3. Преводаческото дело на Евгения Панчева е постижение не само в личното ѝ развитие като литератор, но и за българската книжовност изобщо.

Ще си позволя да отправя и две пожелания:

1. Много често изложението в трудовете на Панчева страда от липса на ясна и формулирана ръководна линия. Липсват строга аргументация на отделните елементи, които сами по себе си са ценни, но не изграждат цялостна интерпретационна теза. Препоръчвам ѝ ясно да артикулира уводна част, изложение и заключение.

2. Поздравявам Панчева за солидния теоретичен капитал, с който подхожда към своите изследвания, но я съветвам да преосмисли начина на неговата употреба. Мисля, че вместо да проектират върху творбите заимствани теоретични постановки, изследванията на Панчева ще спечелят, ако привилегирова четенето на текстовете, ако отделят повече място за лични разсъждения и чак след това бъдат съпоставяни с някаква теория. Ако теорията се предполага, литературната критика рискува да застине в догматика.

Заключение: Резервите ми относно научната методология на Панчева по никакъв начин не подлагат на съмнение цялостната стойност на нейните трудове. Те свидетелстват за огромна изследователска енергия, за научни амбиции в най-благородния смисъл на думата, за доказани възможности и за научна зрялост. Всички тези качества на кандидатката заслужават признание и чрез академичното звание „Професор”. Ще гласувам напълно убедено за присъждането на това звание на Доц. Д-р Евгения Панчева и приканвам своите колеги от научното жури да сторят същото.

Проф. д-р Стоян АТАНАСОВ